

УДК 343.72:332.83

Н. О. ОПАНАСЕНКО,*аспірант**Харківського національного університету внутрішніх справ*

ТИПОВІ СПОСОБИ ШАХРАЙСТВА, ВЧИНЕНОГО ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННОЮ ГРУПОЮ У СФЕРІ ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА

Досліджено різні погляди вчених-криміналістів на визначення поняття способу вчинення злочину, наголошено на важливому практичному значенні класифікації способів окремих злочинів. Виділено та проаналізовано типові способи шахрайства, вчиненого організованою злочинною групою у сфері житлового будівництва.

Ключові слова: шахрайство, житлове будівництво, організована злочинна група, спосіб вчинення шахрайства, криміналістична характеристика злочинів.

Opanasenko, N.O. (2016), "Typical methods of fraud committed by an organized criminal group in the housing sphere" ["Typovi sposoby shakhraistva, vchynenoho orhanizovanoiu zlochyynnoiu hrupoiu u sferi zhytlovoho budivnytstva"], *Pravo i Bezpeka*, No. 2, pp. 84–88.

Постановка проблеми. Дослідження сучасних проблем у сфері житлового будівництва свідчить, що організовані злочинні групи у складі забудовників, працівників банківських установ і державних службовців використовують прогалини чинного житлового законодавства та розробляють шахрайські схеми з метою заволодіння грошовими коштами довіритель. Слід зазначити, що такі суспільно небезпечні діяння характеризуються високим рівнем латентності, але, як правило, вирішуються спірні питання між забудовниками і довірителями в межах цивільного законодавства. Так, члени організованих злочинних груп шахраїв уникають кримінальної відповідальності, оскільки маскують свої злочинні дії під здійснення цивільно-правових угод. У зв'язку з цим, криміналістичне значення мають виявлення та дослідження ознак типових способів шахрайства у сфері житлового будівництва.

Стан дослідження. В юридичній літературі дослідженню криміналістичної характеристики злочину та її структурних елементів приділяли увагу видатні вчені В. П. Бахін, Р. С. Белкін, П. Д. Біленчук, І. О. Возгрін, О. В. Волохова, В. К. Гавло, Ю. В. Гаврилін, Г. І. Грамович, Л. Я. Драпкін, В. Ф. Єрмолович, Г. Г. Зуйков, В. П. Корж, В. Г. Танасевич, М. П. Яблоков та ін. Розробкою криміналістичної характеристики шахрайства у сфері житлового будівництва та, зокрема, дослідженням способів такого виду шахрайства займалися такі науковці, як Є. В. Белов, В. В. Малигіна, Х. М. Михайлова, Н. В. Павлова, В. В. Сінкевич, О. В. Шаров та інші, які зробили значний внесок у вирішення цієї проблеми. Однак, незважаючи на значну

увагу до цієї тематики, деякі питання досі потребують подальшого ретельного вивчення. Так, злочинці розробляють нові схеми шахрайських посягань використовуючи негативні економічні обставини, прогалини в сучасному законодавстві та досягнення у сфері сучасних комп'ютерних технологій. Особливу суспільну небезпеку має організована злочинна діяльність у сфері житлового будівництва. Крім того, ступінь суспільної небезпеки злочину підвищується, коли організовані групи шахраїв у сфері житлового будівництва використовують корупційні зв'язки з посадовими особами державних органів.

Таким чином, **метою** цієї статті є виявлення ознак типових способів шахрайства, вчиненого організованою злочинною групою у сфері житлового будівництва.

Виклад основного матеріалу. У криміналістичній науці існують різні погляди вчених-криміналістів на визначення поняття способу вчинення злочину. Більшість дослідників криміналістичну інформацію про спосіб злочину відносять до основних елементів криміналістичної характеристики злочинів. Так, Р. С. Белкін вважає, що дані про спосіб вчинення та приховування злочину є центральною частиною криміналістичної характеристики, оскільки вони висвітлюють функціональний бік злочинної діяльності. Він зазначає, що такі дані включають в себе не тільки операціональні відомості (яким шляхом підготовляється, вчиняється та приховується злочин), а й дані про те, як дії злочинця відображаються в навколишньому середовищі, тобто які сліди, «відбитки» дій злочинця виникають у результаті злочинного пося-

гання [1, с. 688–689]. М. П. Яблоков під способом вчинення злочину в криміналістичному сенсі розуміє об'єктивно та суб'єктивно обумовлену систему поведінки суб'єкта до, в момент і після вчинення злочину, що залишає різного роду характерні сліди ззовні, які дозволяють за допомогою криміналістичних прийомів і засобів отримати уявлення про суть події, своєрідність злочинної поведінки правопорушника, його окремих особистісних даних і відповідно визначити найбільш оптимальні методи вирішення завдань розкриття злочину [2, с. 65].

Водночас дослідження шахрайства у сфері житлового будівництва потребує наукового аналізу способу економічного злочину, тому що воно належить до економічних злочинів. Так, В. П. Корж, досліджуючи економічну злочинну діяльність, зазначає, що спосіб економічного злочину складається з таких компонентів: спосіб створення резерву; спосіб вилучення (заволодіння) майна; спосіб приховування слідів злочину; спосіб збуту (реалізації) майна. Учений вважає, що ознаками способу економічного злочину є різні фактичні обставини, які вказують на досягнення злочинного результату шляхом здійснення певного комплексу специфічних дій, що зумовили заволодіння матеріальними цінностями, грошовими коштами [3, с. 106–107]. Г. А. Матусовський у своєму дослідженні економічних злочинів зазначає, що до підстав класифікації способів економічних злочинів слід віднести: 1) місце суб'єкта в системі економічних відносин; 2) особливості сфери економічних відносин господарської та фінансової діяльності, галузі народного господарства, виробництва та обслуговування, інших сфер; 3) особливості системи обліку та звітності майна, господарських і фінансових операцій; 4) особливості предмета посягання, системи технології його виготовлення, реалізації, зберігання, охорони, забезпечення безпеки пересування, передачі майна, прав на нього; 5) характеристику й місце потенційного потерпілого (фізичної та юридичної особи, її представників) у системі економічних відносин, рівень його професіоналізму, виконання службових обов'язків, наявність економічної віктимності [4, с. 110–111].

Аналіз наукових положень поняття способу економічного злочину дозволяє дослідити ознаки способу шахрайства у сфері житлового будівництва. Так, Д. В. Єрмолович зазначає, що способам шахрайства властива стійкість складових елементів. На практиці спостерігається варіювання цими способами в різній послідовності, різному поєднанні, але їх набір є віднос-

но стійким. Вони в кожному конкретному випадку детермінуються факторами об'єктивного і суб'єктивного характерів. Подібна детермінація знаходиться в певній залежності та підпорядкованості з боку шахрая його злочинним цілям [5, с. 104–105].

Слід зазначити, що шахрайство як заволодіння чужим майном або придбання права на майно може здійснюватися шляхом обману чи зловживання довірою. Як слушно зазначено в юридичній літературі, обман під час шахрайства – це помилкове твердження винної особи про такі факти, які свідомо не відповідають дійсності, або умисне замовчування про такі факти, події тощо, повідомлення яких було обов'язково, з метою спотворення дійсних інтересів потерпілого. Обман може мати місце щодо предмета (його ціни, якості, кількості і т. п.), особи (її службового або громадського стану, професії) тощо. Зловживання довірою під час шахрайства є своєрідною формою обману, що полягає в недобросовісному використанні злочинцем певних відносин, які вже склалися між ним і потерпілим. Така форма обману може виникнути тоді, коли між потерпілим і винною особою вже існують відносини, які і породжують певну, можливо тільки зовнішню, довіру між ними. У зв'язку з цим потерпілий передає майно винній особі на підставі довіри до неї та помилкової впевненості у правильності її дій [6, с. 385].

Варто зазначити, що Є. В. Белов правильно виокремлює загальну схему шахрайства на ринку будівництва житла, яка включає в себе: створення організації, уявно зайнятої в галузі будівництва; пошук інвесторів (вкладників) й отримання від них інвестицій (вкладів); переведення грошових коштів на «підставний» рахунок у банку або переведення в готівку наявних на рахунок коштів; припинення (не доведення до кінця) будівельних робіт; припинення існування фірми – «зникнення» будівельного підприємця для інвесторів (вкладників) [7].

Слід погодитися з думкою Х. М. Михайлової, яка зазначає, що шахрайства, вчинені групою осіб у сфері інвестування будівництва, неможливі без попередньої підготовки, вивчення обстановки, створення передумов до заволодіння чужим майном і приховування слідів злочину. Дослідниця зазначає, що такі злочини вчиняються через активні дії злочинців, пов'язані з підготовкою до злочину, заволодінням грошовими коштами довіритель і приховуванням слідів. Х. М. Михайлова підкреслює, що дії для підготовки до вчинення злочину полягають у: створенні злочинної групи; утворенні юридичної особи; найманні працівників

для виконання обов'язків допоміжного характеру, наприклад, прийому коштів і цінних паперів, імітації трудової діяльності, «розгортання» рекламної кампанії; залученні коштів у вітчизняній та іноземній валюті й цінних паперах під обіцянку виплати дивідендів, розмір яких перевищує прибутковість вкладів; обіцянки видачі нерухомого майна [8, с. 213].

Аналіз наукових положень та результатів досліджень дозволяє виокремити такі елементи способу шахрайства, вчиненого організованою злочинною групою у сфері житлового будівництва:

- спосіб підготовки до шахрайських дій;
- спосіб заволодіння грошовими коштами довірительів;
- спосіб приховування слідів шахрайства.

Вважаємо, що *спосіб підготовки* членів організованої злочинної групи до вчинення шахрайства у сфері житлового будівництва включає в себе:

- 1) вивчення умов утворення фіктивних будівельних фірм, прогалин у цивільному та житловому законодавстві;
- 2) розробку плану шахрайських акцій;
- 3) пошук співучасників серед банківських працівників та державних службовців і залучення їх у злочинну групу;
- 4) розробку статуту фіктивної будівельної компанії або статуту юридичної особи фірми-забудовника;
- 5) одержання ліцензії на будівельну діяльність представниками фіктивної будівельної компанії або фірмою-забудовником;
- 6) вивчення шахраями обстановки, що сприяє вчиненню злочину;
- 7) пошук та оренду офісу, створення рекламно-інформаційного забезпечення діяльності фірми-забудовника тощо;
- 8) пошук інвесторів, довірительів, вкладників й одержання від них інвестицій, вкладів або пайових внесків.

Необхідно зазначити, що способи шахрайства у сфері житлового будівництва досить різноманітні, що ускладнює розкриття, розслідування та запобігання цьому злочину. Члени організованої злочинної групи використовують свої уміння, знання та навички, обирають спосіб шахрайства залежно від обстановки у сфері житлового будівництва.

Вивчення шахрайських злочинних посягань в юридичній літературі та судовій практиці дозволяє виділити *типові способи* шахрайства, скоєного організованою злочинною групою у сфері житлового будівництва. У загальному вигляді це: 1) шахрайські акції під час продажу

земельної ділянки; 2) шахрайські дії під час укладення попереднього договору купівлі-продажу квартири в будинку, що будується; 3) шахрайські дії, пов'язані з укладанням фіктивного договору про пайову участь довірителья в будівництві житлового будинку; 4) шахрайські дії, спрямовані на затягування терміну здачі об'єкта нерухомості.

Типовими способами шахрайства у сфері житлового будівництва є такі:

1) сукупність дій членів організованої злочинної групи, спрямованих на заволодіння грошовими коштами довірительів шляхом укладання фіктивного договору купівлі-продажу земельної ділянки під будівництво або шляхом оформлення фіктивних документів про відвід земельної ділянки для будівництва;

2) сукупність дій членів організованої злочинної групи, спрямованих на заволодіння грошовими коштами довірительів шляхом укладання попереднього договору між фірмою-забудовником і довірительями про купівлю-продаж квартири в будинку, що будується, який не дає право на житло після завершення житлового будівництва;

3) сукупність дій членів організованої злочинної групи, спрямованих на заволодіння грошовими коштами довірительів шляхом обману та зловживання довірою під час укладання фіктивного договору про пайову участь довірительів у будівництві. Члени організованої злочинної групи, використовуючи зазначену схему, укладають фіктивні договори з довірительями про їх пайову участь у будівництві житлового будинку, надають довірительям фіктивні документи, що підтверджують право забудовника на земельну ділянку, дозвіл на будівництво житлового будинку, проектно-кошторисну документацію;

4) сукупність дій членів організованої злочинної групи, спрямованих на одержання додаткових грошових коштів від довірительів шляхом умисного зволікання ведення будівельних робіт та умисного порушення терміну введення житлового будинку в експлуатацію. Члени організованої злочинної групи використовують зазначену схему з метою укладання угод про додаткове інвестування фірми-забудовника у зв'язку зі зростанням цін на будівельні матеріали.

Одним з елементів способу шахрайства у сфері житлового будівництва є злочинна діяльність членів організованої злочинної групи, спрямована на приховування слідів шахрайства. Варто погодитися з точкою зору В. П. Лаврова, який виділяє такі типові сліди організованої злочинної діяльності у навколишньому середовищі: сліди однорідних (серійних) корисливо-

насиленницьких злочинів (з подібними способами) в одному або суміжних регіонах; сліди (ідеальні або матеріальні) одних і тих же осіб на місцях злочину; сліди застосування на місцях скоєння кількох злочинів однієї і тієї ж вогнепальної зброї; сліди застосування одних і тих же способів протидії розкриттю та розслідуванню злочинів, сукупність одних і тих же прийомів дії злочинців; викрадення подібних за структурою та значенням предметів, цінностей, документів; сліди викрадень людей, їх тортур; документи, з використанням яких відмиваються, легалізуються злочинні доходи; погрози потерпілим або їхнім родичам після арешту особи, яка вчинила злочин; ознаки (або встановлений факт) існування «загальної каси», звідки видаються гроші на підкуп чиновників, лжесвідків тощо [9, с. 318].

Водночас вважаємо слушною думку В. П. Корж, яка пропонує до слідів організованої злочинної діяльності у сфері економіки віднести документи в електронному варіанті. Дослідниця вважає, що типовими слідами організованої злочинної діяльності є: спотворення комп'ютерної інформації, що відображає виробничо-господарську операцію, суб'єкта підприємницької діяльності, кредитно-фінансову діяльність банку; спотворення бухгалтерського обліку в електронному варіанті; протиріччя у змісті бухгалтерського обліку в електронному варіанті

та у традиційному, тобто в головній книзі; знищення комп'ютерного запису в самому комп'ютері; знищення комп'ютерного запису, що зберігається на магнітних носіях інформації; збійні ситуації, що спричинили нібито через помилки у програмі збій комп'ютера, тощо [10, с. 225].

Науковий аналіз криміналістичної літератури щодо слідів приховування організованої злочинної діяльності у сфері економіки та вивчення судових проваджень дозволяє виділити *типові способи приховування слідів шахрайства* організованою злочинною групою у сфері житлового будівництва: 1) ведення «подвійної бухгалтерії»; 2) порушення порядку ведення бухгалтерського обліку та бухгалтерської звітності; 3) невідповідність договірних документів і планових калькуляцій; 4) наявність ознак матеріальних підлогів у документах; 5) порушення правил списування будівельних матеріалів тощо.

Висновок. Таким чином, знання основного елемента криміналістичної характеристики – типових способів шахрайства, вчиненого організованою злочинною групою у сфері житлового будівництва, – має певне наукове та практичне значення. Знання способу шахрайства дозволяє виявити: безпосередніх виконавців шахрайських акцій у сфері житлового будівництва; обстановку, що сприяла вчиненню злочину; типові сліди організованої злочинної діяльності у сфері житлового будівництва.

Список використаних джерел

1. Криміналістика : учеб. для вузов / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская ; под ред. Р. С. Белкина. – М. : Норма –Инфра, 2001. – 990 с.
2. Криміналістика : учебник / отв. ред. Н. П. Яблоков. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2005. – 781 с.
3. Корж В. П. Расследование организованной преступной деятельности в сфере экономики. Руководство для следователей : метод. пособие / В. П. Корж. – Харьков : Кроссруд, 2011. – 304 с. – (Б-ка следователя).
4. Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ / Г. А. Матусовский. – Харьков : Консум, 1999. – 480 с.
5. Ермолович Д. В. Развитие теоретических взглядов на проблему классификации способов совершения мошенничества / Д. В. Ермолович // Проблемы борьбы с преступностью и подготовки кадров для органов внутренних дел Республики Беларусь : междунар. науч.-практ. конф., посвящ. Дню белорусской науки (Минск, 23 янв. 2009 г.) : тез. докл. / М-во внутр. дел Республики Беларусь, Акад. МВД – Минск, 2009. – С. 104–105.
6. Уголовный кодекс Украины : науч.-практ. коммент. / отв. ред. Е. Л. Стрельцов. – 6-е изд., перераб. и доп. – Харьков : Одиссей, 2009. – 888 с.
7. Белов Е. В. Мошенничество с недвижимостью в жилищной сфере (способы совершения и проблемы квалификации) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Белов Евгений Валерьевич. – М., 2012. – 28 с.
8. Михайлова Х. М. Деякі способи вчинення шахрайств, учинених групою осіб у сфері інвестування будівництва / Х. М. Михайлова // Південноукраїнський правничий часопис. – 2008. – № 3. – С. 213–215.
9. Криміналістика : учебник / под ред. А. Ф. Вольнского. – М. : Юнити-Дана, 1999. – 615 с.
10. Корж В. П. Теоретические основы методики расследования преступлений, совершаемых организованными преступными образованиями в сфере экономической деятельности : монография / В. П. Корж. – Харьков : Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2002. – 412 с.

Надійшла до редколегії 17.01.2016

**ОПАНАСЕНКО Н. О. ТИПИЧНЫЕ СПОСОБЫ МОШЕННИЧЕСТВА,
СОВЕРШЕННОГО ОРГАНИЗОВАННОЙ ПРЕСТУПНОЙ ГРУППОЙ
В СФЕРЕ ЖИЛИЩНОГО СТРОИТЕЛЬСТВА**

Исследованы различные мнения учёных-криминалистов относительно определения понятия способа совершения преступления, отмечено важное практическое значение классификации способов отдельных преступлений. Выделены и проанализированы типичные способы мошенничества, совершённого организованной преступной группой в сфере жилищного строительства.

Ключевые слова: *мошенничество, жилищное строительство, организованная преступная группа, способ совершения мошенничества, криминалистическая характеристика преступлений.*

**OPANASENKO N. O. TYPICAL METHODS OF FRAUD COMMITTED
BY AN ORGANIZED CRIMINAL GROUP IN THE HOUSING SPHERE**

It has been noted that criminals using gaps in housing legislation and abusing the trust of citizens, develop and implement various schemes of criminal attacks aimed at the acquisition of grantors' assets. Thus, the objective of this article was to reveal the features of typical fraud methods committed by an organized criminal group in the housing sphere.

The author has emphasized that fraud methods committed by organized criminal groups in the housing sphere are very different that complicates the investigation, detection and prevention of this crime. Using specific skills, knowledge and experience fraudsters chose the method of committing a fraud depending on the situation and circumstances contributing to the commission of a fraud and concealing the traces of the crime.

Based on the analysis of court practice and legal literature the author has distinguished the following typical (in general) methods of fraud committed by an organized criminal group in the field of housing: fraud in the sale of a land; fraud at the conclusion of the preliminary purchase and sale agreement of an apartment in a newly built house; concluding a fictitious contract on equity participation in the construction of an apartment building; intended delaying the term of putting into commission the property object.

It has been concluded that allocation of typical standard methods of fraud committed by an organized criminal group in the housing sphere makes it possible to detect: direct perpetrators of fraudulent actions in the field of housing; conditions that facilitated the commission of the offense; typical traces of organized criminal activity in the housing sphere.

Keywords: *fraud, housing, organized criminal group, fraud method, forensic characteristics of crimes.*
